

Załącznik nr 3

ks. dr Andrzej Borkowski
Katedra Teologii Prawosławnej
Uniwersytetu w Białymstoku

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: ks. dr Andrzej Borkowski

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- 16.06.1996 – dyplom potwierdzający uzyskanie **licencjatu teologii prawosławnej**, Wyższe Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie;
- 9.09.1999 – dyplom potwierdzający uzyskanie **magistra teologii**, Sekcja Prawosławna Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie;
- 21.03.2005 – dyplom potwierdzający uzyskanie **magistra teologii**, Katedra Historii Kościoła Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Ateńskiego;
- 5.03.2009 – dyplom potwierdzający uzyskanie stopnia naukowego **doktora nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła** na Wydziale Teologii Narodowego Uniwersytetu Ateńskiego im. Kapodistria (Republika Grecji), na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej pt. *Αγώνας των ορθοδόξων πατριαρχείων κατά της ουνίας στην Πολωνία κατά την τελευταία εικοσαετία του ΙΣΤ' αιώνα* [Stanowisko starożytnych patriarchatów Wschodu wobec unii kościelnej w Rzeczypospolitej w ostatnim dwudziestoleciu XVI wieku]. Promotorem pracy doktorskiej był prof. Dimitris Gonis, a recenzentami byli: ks. prof. Georgios Metallinos i prof. Konstantinos Manikas. Stopień naukowy doktora teologii nostryfikowałem na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie uchwałą Rady Wydziału Teologicznego z dnia 10 grudnia 2009 r.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

Od 2012 roku adiunkt na Katedrze Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DzU nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Między Konstantynopolem a Moskwą. Źródła greckie do autokefalii Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej (1919-1927)

b) Na osiągnięcie naukowe składa się monografia:

BORKOWSKI A., *Między Konstantynopolem a Moskwą. Źródła greckie do autokefalii Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej (1919-1927)*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2015, ISBN 978-83-7431-466-4, ss. 253.

c) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

CEL MONOGRAFII

Celem niniejszego opracowania było przedstawienie procesu autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce oraz wykazanie kanoniczności procedury zainicjowanej przez kręgi rządowe za zgodą jego hierarchii kościelnej. Niemal we wszystkich przypadkach udzielonych autokefalii czynnikiem przewodnim było przychylne stanowisko patriarchatu ekumenicznego, który po pozytywnym rozpatrzeniu złożonej prośby, wyznaczał komisję przy św. Synodzie do zbadania warunków niezbędnych do uzyskania samodzielności kościelnej.

Dotychczasowy stan wiedzy na temat warunków i procedury nadania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce jest niewystarczający. Zaangażowanie patriarchatu ekumenicznego w sprawę autokefalii, który znalazł się w tym okresie w trudnym położeniu na skutek zachodzących przemian politycznych na Bałkanach i Azji Mniejszej, wymaga nowego ujęcia. Celem badawczym pracy jest, z jednej strony, wypełnienie luki w historiografii, a z drugiej strony, weryfikacja niektórych utartych poglądów. Realizuję to z nadzieją, że opracowanie przysłuży się otwarciu nowych perspektyw badawczych, a być może również zainspiruje do dalszych dociekań nad problemami dotyczącymi warunków i sposobu ogłoszenia autokefalii, a w szczególności w kwestii rozbieżności poglądów pojawiających się na etapie określenia kompetentnej władzy kościelnej, kierującej procedurą oraz decydującej o jej ogłoszeniu.

Mam nadzieję, że praca przyczyni się do poszerzenia znajomości w kwestii zaangażowania patriarchatu ekumenicznego w sprawę autokefalii w Polsce i wzrostu wiedzy na ten temat oraz świadomości w środowisku naukowym. Historyczny proces autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce nie był bowiem przedmiotem szczegółowej pracy badawczej. Wszelkie ogólnikowe historyczne i historyczno-kanoniczne rozprawy dotyczą jedynie tematu, nie wyczerpują go jednak, pozostawiając wiele nierozstrzygniętych zagadnień. Dotychczasowe próby podjęcia powyższego zagadnienia skupiły się na analizie wewnętrznych przemian w Kościele prawosławnym, bez położenia ciężaru badań na wydarzeniu z szerszego kręgu, do którego należała omawiana peryferia kościelna, mianowicie na patriarchat konstantynopolitański. Analizując powyższy temat nietrudno zauważyć, że próba usamodzielnienia się Kościoła prawosławnego w Polsce początkowo doprowadziła do zerwania kontaktów z patriarchatem moskiewskim. Natomiast ostateczna decyzja w sprawie autokefalii podzieliła stanowiska synodu rosyjskiej hierarchii za granicą i w Moskwie. Szeroki zakres problematyki zachęca do analizy kwestii autokefalii.

W celu opracowania powyższego tematu wykorzystałem w niniejszej pracy nieznane w nauce polskiej źródła greckie, a w szczególności akta synodu patriarchatu w Konstantynopolu i Kodeksów korespondencji patriarchatu oraz uchwał administracyjnych św. Synodu. Archiwa te są przechowywane w siedzibie patriarchatu i stanowią klucz do zbadania polityki patriarchatów Wschodu odnośnie do autokefalii poszczególnych lokalnych Kościołów prawosławnych w Polsce, Grecji, na Cyprze, w Gruzji, Bułgarii, Serbii, Rumunii, Albanii, Czechach i na Słowacji. Uzupełnieniem poznania międzynarodowych aspektów

nadania autokefalii w Polsce są akta poszczególnych patriarchatów i synodów prawosławnych przede wszystkim z kręgu bałkańskich Kościołów autokefalicznych, przechowywane w Konstantynopolu, Atenach, Jerozolimie, Aleksandrii, Warszawie. W niniejszej pracy ukazano aspekty polityczne i kanoniczne nadania autokefalii w Polsce oraz porównano je z polityką prowadzoną przez patriarchat konstantynopolitański odnośnie do ustanowień niezależnych administracyjnie od Konstantynopola prowincji kościelnych (Kościoły autokefaliczne i autonomiczne).

Prowadzone przeze mnie badania i analizy bazowały na dotychczasowych osiągnięciach w tym zakresie nauki międzynarodowej, a w szczególności na pracy z materiałami źródłowymi. We współczesnej polskojęzycznej literaturze naukowej kwestie stanowiące przedmiot zainteresowań procedurą związaną z rozpatrzeniem i zaopiniowaniem przyznania autokefalii Kościołowi prawosławnemu w Polsce były do tej pory poruszane sporadycznie. Wyjątek mogą stanowić jedynie niektóre opracowania naukowe okresu międzywojennego. Prace te pomijały jednak niezwykle istotny przy autokefalii cały proces i procedurę związane z negocjacjami przedstawicieli rządu polskiego w Turcji z patriarchatem ekumenicznym oraz stanowisko poszczególnych patriarchów wobec poruszanej kwestii. Temat dotyczący źródeł greckich do autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce nie był zasadniczym przedmiotem zainteresowań kanonistów czy historyków.

Podczas procesu autokefalizacji Kościołów słowiańskich nie sformułowano powszechnie przyjętych zasad autokefalii. Często dochodziło do jednostronnego ogłaszania niezależności, prowadzącego w rezultacie do nałożenia kary ekskomuniki przez Kościół macierzysty, jak w przypadku Serbii, Bułgarii i Polski. Powyższy stan wynikał z faktu, że pomimo zgody w Kościele prawosławnym w kwestii wspólnych eklezjologicznych i kanonicznych podstaw autokefalii widoczne różnice pojawiały się przy określaniu kompetentnej władzy kościelnej kierującej procedurą autokefalii.

W związku z szerokim polem badawczym i związanym z tym obszarem wielojęzycznym zakresem materiału, byłem zmuszony dokonać wyboru opracowań najbardziej istotnych i charakterystycznych, które porządkowały przedmiot moich zainteresowań, ale też w pewnym stopniu pomagały w wypracowaniu osobistego spojrzenia na kwestie autokefalii w Kościele prawosławnym w Polsce, stając się próbą analizy zarówno problematyki niezależności kościelnej w Kościele prawosławnym, jak i przedstawieniem genezy rozwoju oraz współczesnego stanu kwestii autokefalii i sposobu jej ogłaszania.

BUDOWA MONOGRAFII I OPIS JEJ KLUCZOWYCH ROZDZIAŁÓW

Książka została podzielona na trzy rozdziały, opatrzona wstępem, epilogiem i bogatą literaturą przedmiotu. We wstępie wyjaśniam termin „autokefalia”, który początkowo funkcjonował w połączeniu z tytułem „arcybiskupa”. Znaczenie autokefalii zaczęło wzrastać przede wszystkim począwszy od IX wieku, gdy temat niezależności kościelnej stał się fragmentem szerszych dążeń politycznych słowiańskich władców. W konsekwencji ukształtowała się nowa forma „autokefalicznego arcybiskupa”, która wyprzedziła dotychczasową pozycję metropolity, zajmując stanowisko bezpośrednio po patriarche. Kościoły słowiańskie były utworzone na bazie bizantyjskiej misji Świętych Braci Cyryla i Metodego. Autokefalia ich była produktem określonego politycznego i religijnego procesu. Konstantynopol wraz z materialną i militarną supremacją zawsze zachowywał pod swoją kontrolą poszczególne teorie o politycznej i kościelnej hierarchii tak, by każda forma niezależności wpływała od cesarza bizantyjskiego. W kwestiach administracji kościelnej, gdzie rola cesarza była szczególnie istotna, z reguły obserwujemy współdziałanie z patriarchą.

W pierwszym rozdziale omówiłem pierwsze próby władz państwowych autokefalizacji Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Przedstawiłem jego organizację po 1918 roku oraz początkowe procedowanie w sprawie uzyskania autokefalii. Nowa sytuacja geopolityczna zobowiązała poszczególne narody do rozpoczęcia procedury uzyskania niezależności kościelnej, która często przebiegała w sposób nie zawsze zgodny z warunkami i czynnikami jasno odzwierciedlonymi w kanonicznym ustroju Kościoła. Prawosławie postrzegano często w dość uproszczony sposób, uznając za pozostałość zaborów i rezultat polityki rusyfikacyjnej władz rosyjskich, zapominając o historycznej obecności prawosławia na wschodnich obszarach państwa od ponad tysiąca lat. Wynikające z negacji Kościoła prawosławnego początkowe działania rządu polskiego ewidentnie dążyły do podporządkowania jego struktur, a następnie nałożenia ograniczeń, a niekiedy wręcz jego likwidacji. Początkowe uwarunkowania Kościoła prawosławnego w Polsce z jego episkopatem emocjonalnie związanym z Cerkwią rosyjską, niepewnych swej pozycji w nowym państwie, nie sprzyjały społecznej akceptacji autokefalii. Dążenie polskich władz do autokefalizacji Kościoła prawosławnego wynikało z określonego rozumienia racji stanu. Z tego względu usiływały one pozbyć się niewygodnej zależności patriarchatu moskiewskiego i

wpływów zewnętrznych na skutek doświadczeń na tym tle państwa polskiego odnośnie do miejsca prawosławia w ramach polityki rosyjskiej, a następnie podporządkowania i wykorzystania go w polityce kresowej.

Episkopat znalazł się z niezwykle złożonej sytuacji dokonania wyboru między odrzuceniem współpracy z państwem lub ustępstwami. Pójście na ustępstwa niektórych biskupów w ich relacjach z władzami państwowymi nie było związane z odmiennym stanowiskiem wobec autokefalii, ale ze zwykłą koniecznością i dobrem Cerkwi. W ten sposób możemy wytłumaczyć zgodną z życzeniem rządu pisemną prośbę hierarchii Kościoła prawosławnego w Polsce w sprawie otrzymania autokefalii. W rezultacie patriarcha Tichon podjął decyzję o mianowaniu arcybiskupa Jerzego metropolitą warszawskim. Pomimo to, poprzez utworzenie odrębnej struktury metropolitalnej w Polsce patriarcha moskiewski zmierzał jedynie do utrwalenia autonomii tego Kościoła. Z chwilą odsunięcia przez rząd bolszewików kanonicznej władzy kościelnej w Moskwie na czele z patriarchą Tichonem, św. Synod Kościoła prawosławnego w Polsce zdecydował nie przyjmować poleceń napływających z Moskwy, ale rozwiązywać wszelkie problemy na miejscu. Zmierając do uregulowania sytuacji kościelnej w nowych uwarunkowaniach politycznych w Rzeczypospolitej, hierarchia prawosławna skierowała prośbę do patriarchatu ekumenicznego o przyznanie całkowitej niezależności kościelnej w granicach odrodzonego Państwa Polskiego wraz z głównym protokołem św. Synodu Kościoła prawosławnego w Polsce z dnia 14 czerwca 1922 r. Powyższy akt zajmuje istotne miejsce przy powołaniu autokefalii w praktyce Kościoła lokalnego, ponieważ jednym z warunków ogłoszenia przez patriarchat ekumeniczny autokefalii nie jest jedynie powołanie nowego państwa, ale także chęć zainteresowanego Kościoła lokalnego uzyskania całkowitej niezależności kościelnej. Ze swej strony polski rząd powiadomił patriarchat ekumeniczny o decyzji w sprawie autokefalii, zwracając się równocześnie z prośbą w imieniu hierarchii Kościoła prawosławnego w Polsce o błogosławieństwo.

W trakcie procesu przyznania autokefalii przez patriarchat ekumeniczny swój sprzeciw zadeklarowała w licznych pismach zarówno hierarchia Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego za granicą, jak i patriarchat moskiewski, którego jurysdykcji de facto podlegał i od którego był zależny uprzednio Kościół w Polsce. Powyższa sytuacja doprowadziła do tymczasowego przerwania łączności kanonicznej pomiędzy prawosławną hierarchią Kościoła w Polsce i Kościołem rosyjskim za granicą. Patriarcha Tichon uzależnił

przyznanie swego błogosławieństwa na jego niezależny byt od decyzji Soboru Wszechrosyjskiego, który miał przeanalizować wszystkie powody i podstawy kanoniczne jego niezależności. Negatywny wpływ na klimat wokół autokefalii miał pogłębiający się stan niepewności i niezadowolenia ludności prawosławnej powodowany rewindykacjami świątyń, stosowaniem przez rząd presji wobec biskupów oraz nieuregulowanym położeniem prawnym Kościoła. Atmosfera ogólnego niezadowolenia przyczyniła się niewątpliwie do zabójstwa metropolity warszawskiego Jerzego, mającego jednak w dużej mierze znamiona podłoża osobistego. W zaistniałej sytuacji wizyta delegacji została odwołana.

W rozdziale drugim podjąłem badania nad zagadnieniem procedowania władz polskich w sprawie uzyskania autokefalii od patriarchatu ekumenicznego. We wstępie ukazuję niezwykle złożoną sytuację patriarchatu ekumenicznego na początku XX wieku, powstałą na skutek przemian politycznych na Bałkanach i w Azji Mniejszej. Ukazuję pierwsze próby rządu polskiego nawiązania kontaktu z Fanarem począwszy od 1919 roku. Przedstawiłem tu ewolucję ustroju kościelnego, który początkowo przechodził stadium autonomii. Patriarcha konstantynopolitański Melecjusz IV nie był zainteresowany przyznaniem całkowitej niezależności kościelnej, jedynie pragnął, aby Kościół prawosławny w Polsce pozostał pod względną jurysdykcją Fanaru. Zdaniem poselstwa polskiego w Turcji, w patriarchacie dążono do ograniczenia już istniejących autokefalii oraz zwiększenia ich zależności od Konstantynopola.

Nawet po odsunięciu od władzy patriarchy Melecjusza IV św. Synod w Polsce nie przerwał korespondencji z Fanarem, ale kontynuował negocjacje z jego następcą Grzegorzem VII. Podczas posiedzenia św. Synodu tronu ekumenicznego z sierpnia 1924 r. zostały odczytane pisma metropolity warszawskiego i całej Polski Dionizego dotyczące sytuacji kościelnej w Polsce. Następnie zostały one odesłane do specjalnej komisji pod przewodnictwem metropolity Kizyku w celu dokładnej weryfikacji i przedłożenia opinii. Do komisji dołączono także inne pisma poselstwa polskiego w Turcji. Szczególną uwagę poświęcono historyczno-kanonicznej rozprawie metropolity Kizyku Kallinika, któremu zlecono, w imieniu patriarchatu, rozpatrzenie kwestii autokefalii Kościoła w Polsce. Metropolita Kallinik oparł się na poglądach patriarchy jerozolimskiego Dosyteusza, a dokładniej na jego korespondencji z carem i patriarchą moskiewskim Joachimem. Rozprawa kończyła się wnioskiem, że jeśli nawet w przeszłości Kościół rosyjski narzucił własną jurysdykcję kościelną, to jednak, z punktu widzenia prawa kanonicznego, nie zaprzestał on

podlegać patriarchatowi ekumenicznemu, który teraz, w nowych uwarunkowaniach Państwa Polskiego wraz z uzyskaniem przez nie politycznej niezależności, nie wahał się udzielić mu także niezależności kościelnej. Po raz pierwszy w literaturze polskiej sięgnąłem do zasobów Archiwum Patriarchatu Ekumenicznego oraz poddałem gruntownej analizie materiały opublikowane w licznych periodykach i prasie greckiej.

Rozdział trzeci poświęciłem warunkom i procedurze nadawania autokefalii, funkcjonującym w kanoniczno-prawnej świadomości kościelnej. Podałem analizie akt z 13 listopada 1924 r. patriarchalnego i synodalnego Tomosu o autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, zatwierdzony podczas sprawowania stanowiska patriarchy ekumenicznego Grzegorza VII. Tomos wznowił istnienie metropolii prawosławnej w Polsce i równocześnie przekreślił jakąkolwiek zależność tej metropolii od patriarchatu moskiewskiego. Biorąc pod uwagę historyczne kryteria, Tomos uchwalił, że w nowych uwarunkowaniach jest niezbędna zarówno polityczna, jak i administracyjna niezależność Kościoła prawosławnego w Polsce. W Tomosie zostały nakreślone sposoby wyrazu jedności Kościoła w Polsce z pozostałymi autokefalicznymi Kościołami prawosławnymi. Niezależnie od wydania stosownych dokumentów, Polska autokefalia potrzebowała uznania ze strony pozostałych Kościołów prawosławnych. W tym celu kolejny patriarcha na katedrze ekumenicznej Konstanty VI powiadomił wszystkie autokefaliczne Kościoły prawosławne o tym niezwykle ważnym akcie kanonicznym. Ponadto zdecydowanie odrzucał wszelkie oskarżenia patriarchatu moskiewskiego usiłujące podważyć kanoniczność polskiej autokefalii. W rozdziale poddałem analizie korespondencję i zawartą w niej argumentację strażnika tronu patriarchalnego w Moskwie metropolity Sergiusza. Przedstawiłem również stanowisko hierarchii kościelnej w Polsce na zarzuty patriarchatu moskiewskiego oraz uzasadniony niepokój, że metropolita Sergiusz działał wbrew swojej woli i składał podpisy pod uchwałami sporządzonymi przez czynniki antykościelne.

Oficjalne ogłoszenie autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce 17 września 1925 r. w obecności przedstawicieli Wielkiego Kościoła Chrystusowego i patriarchatu rumuńskiego oraz wizyta metropolity Dionizego w autokefalicznych Kościołach prawosławnych zakończyły drogę do samodzielności Kościoła prawosławnego w Polsce. W ten sposób został spełniony ostatni warunek w procesie recepcji autokefalii, polegający na odnowieniu łączności kanonicznej ze wszystkimi Kościołami autokefalicznymi. Metropolita Dionizy odwiedził zwierzchników w Konstantynopolu, Atenach, Belgradzie, Sofii, Aleksandrii,

Jerozolimie i Damaszku. W swej pracy zwracam szczególną uwagę na istotny fakt uznania autokefalii przez stronę rosyjską. W tym celu prześledziłem korespondencję zamieszczoną w oficjalnym periodyku patriarchatu aleksandryjskiego „Πάνταίνοϛ”. Początkowe negatywne stanowisko dwunastu biskupów rosyjskich za granicą zmieniło się radykalnie po piśmie z 28 kwietnia 1927 r., w którym metropolita Antoni oświadczył, że jeśli nawet przerwanie łączności kanonicznej ze strony władz kościelnych w Polsce z patriarchatem moskiewskim było aktem bezprawia czy raczej wynikało ze sprzeciwu hierarchii prawosławnej w Polsce wobec chaotycznej sytuacji w Rosji, to powrót pod jurysdykcję patriarchatu konstantynopolińskiego oznaczał uwolnienie go z dotychczasowej zależności od władz kościelnych i anulował poprzedni błąd. We wrześniu 1927 r. św. Synod w Karłowicach powziął ostateczną decyzję o ponownym nawiązaniu „siostrzanych i liturgicznych stosunków” z hierarchią Kościoła prawosławnego w Polsce. Mimo wysuwanego przez oponentów autokefalii zarzutu o jego niekanoniczności, autokefalia Kościoła prawosławnego w Polsce stała się faktem.

Akt z 17 listopada 1925 r. stwarzał nowy precedens w prawie kościelnym. Ogłoszenie autokefalii opierało się na uchwale poszczególnych Kościołów prawosławnych przy początkowym braku zgody patriarchatu moskiewskiego. Posunięcia te były uzasadnione brakiem widoków na normalizację spraw wewnętrznych w Rosyjskim Kościele Prawosławnym i chaosem w nim panującym, wywołanym polityką wyznaniową bolszewików. Zakończone sukcesem zabiegi o autokefalię dały podstawy do wewnętrznej stabilizacji Kościoła prawosławnego w Polsce, ale nie wpłynęły, mimo obietnic przedstawicieli rządu, na przyspieszenie prac nad ustawami określającymi położenie prawne tego wyznania. Z powyższego wynika, że autokefalia nie była elementem przymusu, ale końcowym etapem dążenia wiernych i hierarchii Kościoła prawosławnego w Polsce do pełnej samodzielności. Ogłoszenie aktu z 1925 roku potwierdza dojrzałość prawosławia w strukturach naszego państwa. Kościół prawosławny w Polsce spełniał wszelkie wymogi kanoniczne i organizacyjne niezbędne do ogłoszenia autokefalii w Polsce.

Drugą część pracy stanowi aneks zawierający zestawienie najważniejszych dokumentów źródłowych do autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce, pochodzących z zasobów Archiwum Patriarchatu Ekumenicznego oraz opublikowanych w periodykach cerkiewnych. Na tę część złożyły się teksty dokumentów w oryginale i w tłumaczeniu na język polski. W trakcie przepisywania oraz tłumaczenia dokumentów źródłowych niezwykle

cenne okazały się konsultacje z profesorem Uniwersytetu Ateńskiego Dimitriosem Gonisem ze względu na słabą czytelność oryginału oraz zastosowanie języka starogreckiego w oficjalnych pismach patriarchatu ekumenicznego. Dzięki temu te fundamentalne zapisy kanoniczno-prawne Kościoła prawosławnego w Polsce zostały po raz pierwszy opublikowane, inne zaś zostały poddane gruntownej korekcie w trakcie tłumaczenia na język polski.

Skala trudności pracy z materiałem źródłowym pochodzącym z zasobów Archiwum Patriarchatu Ekumenicznego została przedstawiona w części zawierającej ilustracje dokumentów i zdjęć, o czym może przekonać się czytelnik na przykładzie zamieszczonych kopii dokumentów. Oprócz zdjęć hierarchów cerkiewnych zaangażowanych w proces udzielania autokefalii w Polsce, z uroczystości oficjalnego ogłoszenia autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce oraz wizyty metropolity Dionizego w autokefalicznych Kościołach prawosławnych na uwagę zasługują zdjęcia z uroczystości w Bukareszcie z 1 listopada 1925 roku z metropolitą Antonim, będących zwiastunem uznania autokefalii w Polsce przez Kościół rosyjski za granicą.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

5.1. Autorstwo monografii, publikacji naukowych w czasopismach międzynarodowych i krajowych

Zainteresowania naukowe historią Kościoła prawosławnego w Polsce skierowały mnie do podjęcia badań związanych z relacjami starożytnych patriarchatów Wschodu. Dogodną możliwością do tego było otrzymanie stypendium naukowego Świętego Synodu Cerkwi w Grecji na podjęcie studiów magisterskich na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Ateńskiego, ukończonych z oceną bardzo dobrą. Umożliwiło mi to podjęcie studiów doktorskich na kierunku historia kościoła. Zagraniczne studia pozwoliły mi na pracę naukową z tekstami źródłowymi. Badania związane z tematem pracy doktorskiej nie ograniczyły się jedynie do terenu Polski i Grecji, objęły także Konstantynopol, Ukrainę i Rosję. Wynikiem tych badań było opublikowanie monografii w serii Biblioteki Nomokanonicznej pod numerem 27.

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych mój dorobek został wzbogacony o 31 publikacji naukowych, w tym 2 monografie, oraz inne artykuły popularyzujące naukę. Moje zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii Kościoła oraz prawa kościelnego. Początkowo moja praca naukowa po doktoracie oraz związane z nią publikacje i wystąpienia na konferencjach naukowych stanowiły próbę pogłębienia i rozwinięcia zainteresowań naukowych z wcześniejszego okresu. Zagadnienia naukowe dotyczące historii Kościoła prawosławnego w Polsce skierowały mnie do podjęcia badań związanych z relacjami starożytnych patriarchatów Wschodu.

Kontynuacją moich zainteresowań było podjęcie dalszych badań nad powyższą tematyką, w efekcie których powstała nowa monografia pt. *Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1538-1601)* (Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2014, ISBN 978-83-7431-403-9, ss. 391), która jest rozszerzoną i zmienioną wersją mojej rozprawy doktorskiej. Temat opracowania i zarazem przedmiot badań naukowych są odpowiedzią na stale i na nowo aktualne pytanie o stosunek Kościoła prawosławnego do wspólnoty politycznej. W takiej sytuacji Kościół stoi przed koniecznością przededefiniowania strategii i taktyki wobec wyzwań politycznych. Powyższy tom koncentruje się wokół zagadnień związanych z zakresem uprawnień polityki państwa w relacjach z Kościołem prawosławnym. Punktem odniesienia zawartych w nich rozważań jest nie tylko nauczanie jako oryginalnie prawosławna propozycja zaangażowania na rzecz dobra wspólnego, ale również przestroga przed wszelkimi próbami ograniczenia wolności wyznaniowej obywateli. Nie chodzi w nim, rzecz jasna, o formułowanie konkretnego programu politycznego, ale o wychowywanie wierzących obywateli do wolności i odpowiedzialności, a więc wartości, bez których każda demokracja będzie tylko zakamuflowaną formą totalitaryzmu.

W pracy podjąłem się próby systematycznego ukazania działalności wybitnych przedstawicieli i protagonistów z kręgu patriarchatu Wschodu, oraz ich wkładu w rozwój Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Podsumowując działalność patriarchów Wschodu w Rzeczypospolitej należy stwierdzić, że w ostatnim dwudziestolecu XVI wieku sytuację metropolii kijowskiej śmiało można określić mianem krytycznej. Metropolia podlegała pod jurysdykcję patriarchatu konstantynopolitańskiego, jednak kierowanie i sprawowanie nadzoru administracyjnego ze strony centrali kościelnej było niezwykle utrudnione, nie tyle na skutek swego oddalenia od Konstantynopola, ile w wyniku przerywania praktyki wyboru metropolity kijowskiego za pośrednictwem synodu patriarchatu

ekumenicznego. Ponadto metropolita kijowski znajdował się w granicach państwa pozostającego w stanie wojny z Imperium Osmańskim. Zaistniała sytuacja geopolityczna z pewnością nie wpływała korzystnie na sprawowanie duchowego nadzoru patriarchatu ekumenicznego nad tą oddaloną peryferią kościelną. Powyższe czynniki miały żałosne w skutkach konsekwencje dla lokalnej społeczności prawosławnej. Ogólnie przyjęta zasada zwoływania lokalnego synodu metropolitalnego niemal zamarła. W kwestię wyboru i mianowania kandydatów na stanowisko metropolity i biskupów ingerowały bezkarnie władze państwowe. To samo w mniejszym zakresie miało miejsce również w przypadku monasterów. W wyniku wytworzonych uwarunkowań wkrótce dały znać o sobie korupcja i upadek świadomości religijnej wśród wiernych i kleru.

W trudnych chwilach siłę oporu przejawili głównie laicy, zrzeszający się w bractwach cerkiewnych i skupiających się wokół świątyni parafialnej, głównie w miastach Lwów i Wilno. Członkowie bractw wyrażali głębokie zakłopotanie stagnacją życia duchowego w Kościele prawosławnym alarmując patriarchat ekumeniczny o niepoprawnościach moralnych i łamaniu kanonów kościelnych. Ponadto bractwa skupiły swą działalność na zakładaniu i rozwoju szkół i drukarni, wydawnictwie broszur i pozycji książkowych o charakterze religijnym, prowadzeniu działalności dobroczynnej oraz krzewieniu wśród członków i wiernych potrzeby wzajemnego solidaryzowania się. Wysłannicy i egzarchowie patriarchy zadbali o sformułowanie właściwego regulaminu działalności bractw, poza tym przestrzegali przed odstępstwami od prawa kanonicznego oraz związanymi z tym konsekwencjami i sankcjami kanonicznymi. W ramach rozpoczętego planu naprawczego patriarchat zatwierdził działalność bractw cerkiewnych, przydzielając liczne przywileje oraz podnosząc do rangi stauropigii. Zwołał wybory nowego metropolity, a także zatroszczył się o wznowienie praktyki zwoływania synodów lokalnych. Innym znaczącym osiągnięciem było przygotowanie do druku pierwszej gramatyki języka greckiego z tłumaczeniem na język słowiański.

Bez wątpienia, największym zagrożeniem prawosławia w Rzeczypospolitej była idea unii kościelnej. Podstęp unii w stosunku do poszczególnych hierarchów prawosławnych polegał na obietnicy „odpuszczenia grzechów”, których dopuścili się na skutek moralnych i kanonicznych uchybień oraz poprawie ich społecznej, kościelnej i ekonomicznej kondycji. W wyniku narzucenia unii naniesiono niezwykle bolesną ranę prawosławiu. Z wyjątkiem dwóch biskupów, pozostali hierarchowie wchodzący w skład metropolii kijowskiej przyjęli unię.

Niekanoniczną unię kościelną ogłoszono oficjalnie na synodzie w Brześciu (1596), natomiast władze polskie podjęły się wdrażania postanowień z zastosowaniem przemocy. Patriarchaty Wschodu za pośrednictwem licznych pism wydatnie wspierały prawosławnych, prowadziły ostrą krytykę unitów i rzymskich katolików, udzielały odpowiedzi na pytania wiernych prawosławnych i pouczały egzarchów, hierarchów oraz innych swych współpracowników. Szczególną działalność rozwinęli egzarchowie patriarchatu konstantynopolitańskiego i aleksandryjskiego, Nicefor Paraschis i Cyryl Lukarys. Obydwóm przypadło w udziale objęcie przewodnictwa nad pracami zwołanego do Brześcia w październiku 1596 r. antyunijnego synodu, w wyniku którego nałożono sankcje kanoniczne na biskupów apostatów. W niedługim czasie Nicefor przypłacił życiem swą determinację w obronie wiary i śmiałość, z jaką sprzeciwił się polityce prounijnej króla i jezuitów. Po synodzie brzeskim (1596) znaczącą rolę w zachowaniu prawosławia w Rzeczypospolitej odegrały bractwa cerkiewne przejawiając swą działalność w wielości form, tj. zakładaniu szkół, drukarni, wydawnictwie pozycji książkowych, działalności charytatywnej, solidaryzowaniu się. Jeśli nawet przedstawiciele patriarchatów Wschodu nie zdołali zażegnać najgorszego, pomimo licznych interwencji na obszarze kanonicznym swej peryferii kościelnej metropolii kijowskiej, a mianowicie wprowadzenia unii, to bez wątpienia stworzyli i wspierali ośrodki oporu, podtrzymujące niegasnący płomień prawosławia w Rzeczypospolitej.

Powyższy temat do tej pory był traktowany fragmentarycznie, z niedostatecznym wykorzystaniem archiwów, wieloma nieścisłościami i błędną interpretacją tekstów źródłowych w języku starogreckim. Nieoceniony wkład starożytnych patriarchatów Wschodu w rozwój Kościoła Prawosławnego Rzeczypospolitej nie stanowił przedmiotu szczegółowych badań naukowych. Historyczne i kanoniczne opracowania traktują ten temat ogólnikowo i powierzchownie, nie wyczerpując go pod względem zakresu czy analizy poruszanej problematyki. Istniejące monografie nie przykładają należytej wagi do faktów dotyczących rozległego obszaru duchowego i administracyjnego, do którego należała Cerkiew w Rzeczypospolitej, tj. patriarchatu konstantynopolitańskiego. W istniejącej bibliografii zauważamy ubogość opracowań oraz brak jasności w niezwykle istotnej kwestii, w sprawie stanowiska starożytnych patriarchatów wobec próby wprowadzenia unii papieskiej w Kościele prawosławnym w Rzeczypospolitej. W swej rozprawie podejmuję wiele problemów spornych, drażliwych z punktu widzenia narodowego i religijnego. Podejmuję polemikę z przyjętymi w nauce tezami i ustaleniami, udowadniając swe stanowisko na podstawie

nieznanych w literaturze przedmiotu materiałów źródłowych. Prof. dr hab. Dimitris Gonis (Uniwersytet Ateński) zauważa, że „Głównymi walorami pracy naukowej archimandryty dr. Andrzeja Borkowskiego jest dokładna analiza tekstów źródłowych... Jednocześnie autor nie waha się polemizować ze stanowiskiem poszczególnych naukowców, podejmując krytykę wobec utartych opinii... Oryginalność pracy nie podlega zatem wątpliwości, ponieważ po raz pierwszy temat został opracowany w sposób systematyczny pod kątem wkładu patriarchatów Wschodu w rozwój Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej”.

Zainteresowania naukowe oraz prowadzone badania, których efektem są publikacje stanowiące mój dorobek naukowy po obronie rozprawy doktorskiej i uzyskaniu stopnia doktora nauk teologicznych, pozwalają na wyodrębnienie kilku obszarów badawczych: 1) historia starożytnych patriarchatów Wschodu, w szczególności kontakty patriarchatów z Rzeczypospolitą, 2) prawo kościelne i prawo kanoniczne Kościoła prawosławnego, z wyróżnieniem instytucji autokefalii w Kościele prawosławnym, 3) historia monastycyzmu w Rzeczypospolitej, 4) historia cywilizacji bizantyjskiej i inne. Tak ukierunkowane zainteresowania badawcze mają związek z wcześniejszymi zainteresowaniami oraz działalnością dydaktyczną. Mając na względzie wymogi ciągłego doskonalenia się w przedmiocie nauczania i podnoszenia jakości oferowanej wiedzy, w działalności badawczej starałem się rozwijać badania w tych obszarach tak, aby ich efekty w bezpośredni sposób mogły zostać wykorzystane w procesie dydaktycznym.

Pierwszy obszar badawczy stanowi zainteresowanie historią starożytnych patriarchatów Wschodu, w szczególności kontaktami patriarchatów z Rzeczypospolitą. Omawiam działalność duszpasterską, oświatową i reformatorską świątłych hierarchów postrzeganą w określonym kontekście historycznym. Stąd problematyce tej zostały poświęcone następujące publikacje: *Wizyta patriarchy antiocheńskiego Joachima V w Rzeczypospolitej (1585-1586)*, [w:] *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Seria II: Wokół kultur śródziemnomorskich*, t. II *Historia, język, kultura*, red. Z. Abramowicz, J. Ławski, Białystok 2010, s. 335-346; *Działalność religijno-oświatowa arcybiskupa Helassony Arseniusza w Rzeczypospolitej (1586-1588)*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 381-398; *Stanowisko patriarchy Jeremiasza II Tranosa wobec zmiany kalendarza przez Watykan*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, *Rocznik XIV(XXV), Zeszyt 25-26 (38-39)*, 2012, s. 369-389;

Wysłannicy patriarchy konstantynopolitańskiego na soborach I Rzeczypospolitej, [w:] *Latopisy Akademii Supraskiej, t. V, Synody Cerkwi prawosławnej w I Rzeczypospolitej*, pod red. Marzeny Kuczyńskiej i Urszuli Pawluczuk, Białystok 2014, s. 103-120.

Powołaniu instytucji egzarchy patriarchalnego oraz zakresowi jego prerogatyw i obowiązków, problematyce kanoniczno-prawnej zasadności unii brzeskiej oraz działalności apologetycznej przedstawicieli patriarchatu konstantynopolitańskiego zostały poświęcone następujące artykuły: *Święty męczennik za wiarę arcydiakon Nicefor oraz jego wkład w antyunijny synod lokalny Kościoła prawosławnego w Brześciu w październiku 1596 r.*, „Cerkovnyj Vestnik” 4 (2009) 44-52; *Первый визит экзарха Кирилла Лукариса в Киевскую митрополию (1595-1597)*, [w:] Каптеревские чтения – 7. Сборник статей / Отв. ред. М.В. Бибииков М.: ИВИ РАН, 2009. – 303 с; ил. ISBN 978-5-94067-286-9, Институт всеобщей истории Российской академии наук, Москва 2009, s. 129-140; *Związki egzarchy patriarchalnego Nicefora Paraschesa Kantakuzena z Akademią Ostrogską*, [w:] *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej. Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*, pod red. Henryka Chałupczaka, Justyny Misiągiewicz, Eduarda Balashova, Zamość 2010 r., s. 249-260; *Patriarcha aleksandryjski Melecjusz Pigas i Rzeczypospolita*, [w:] *Latopisy Akademii Supraskiej, t. I, Prawosławni w dziejach Rzeczypospolitej*, pod red. Urszuli Pawluczuk, Białystok 2010, s. 71-80; *Перепуска Александрийского Патриарха Мелетия Пигаса с князем Константином Острожским*, [w:] *Дабраверны князь Канстанцін (Васілій) Астрожскі – славыты асветнік і абаронца Праваслаўя: зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-багаслоўскай канферэнцыі, Тураў-Брэст, 11-12 мая 2008 г.*, Брэсцкі абласны выканаўчы камітэт, Беларуская Праваслаўная Царква, Брэст, дзярж. Ун-т імя А.С. Пушкіна; рэдкал.: М.С. Часноўскі [i інш.]. Брэст: БрДУ 2011, s. 48-52; *Proces sądowy protosyngla i egzarchy patriarchalnego arcydiakona Nicefora Paraschesa Kantakuzena*, [w:] *Latopisy Akademii Supraskiej, t. II, Kościół Prawosławny na Bałkanach i w Polsce – wzajemne relacje oraz wspólna tradycja*, 15-16 września 2011, pod red. Urszuli Pawluczuk, Białystok 2011, s. 35-52; *Патриархальный экзарх Архидиакон Никифор и его судебное дело* [w:] *Православие в духовной жизни Беларуси: сборник материалов II Международной научно-практической конференции, Брест, 4-5 мая 2011 года*, Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина; редкол.: М.С. Чесновский, А.А. Горбацкий, А.М. Вабищевич, А.М. Свирид, Брэст: БрДУ 2011, s. 13-18; *Patriarcha Aleksandryjski Melecjusz Pigas a Rzym*, [w:] *Nuncjatura Apostolska w*

Rzeczypospolitej, pod red. T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 197-207; *Cyril Lucaris in the Polish-Lithuanian Commonwealth (1595-1597)*, [w:] *Orthodox scientist in modern world. Values of orthodox world and contemporary society. Materials of the IVth international conference. Part 2. Salonika, Greece, September 25-26, 2015*, pod red. V.K. Zhiron, I.E. Esaulenko, A.V. Rachinsky, Voronezh 2015, s. 140-155. Oprócz artykułów naukowych zagadnienie związane z problematyką zawarcia unii brzeskiej poruszyłem w artykule popularno-naukowym pt. *Jak patriarcha z unią walczył*, „Przegląd Prawosławny”, nr 4 (370) kwiecień 2016, s. 14-16; nr 5 (371) maj 2016, s. 7-8; nr 6 (372) czerwiec 2016, s. 14-16.

Drugi obszar badawczy eksplorowałem niejako równolegle do badań związanych z instytucją autokefalii w Kościele prawosławnym. Efektem tych badań jest kilka publikacji skoncentrowanych na takich zagadnieniach jak autokefalia Kościoła prawosławnego w Polsce, próby reformy kalendarza liturgicznego, sytuacja polityczna patriarchatu ekumenicznego na początku XX wieku, nieprawomocność przyłączenia metropolii kijowskiej przez Moskwę. Sposób udzielania ustroju autokefalii w Kościele prawosławnym omawiam w ostatnim artykule. Powyższy obszar badawczy oczekuje na rozwiązanie przez ustalenie wspólnie przyjętych kanonów, będących gwarantem zachowania jedności prawosławia. Zwracam szczególną uwagę na trudności w dyskusji, polegające na braku konkretnych i jasnych uchwał kanonicznych odnośnie do znaczenia pojęcia autokefalii, warunków jej udzielania, kto jest odpowiedzialnym organem udzielania lub jej pozbawiania, ale także odnośnie do wewnętrznych relacji Kościoła-córki i Kościoła-matki oraz tych z pozostałymi Kościołami autokefalicznymi. Brak wspólnie wypracowanych kanonów doprowadził do sytuacji, w której kanoniści i historycy usiłują stworzyć zasady będące odpowiedzią na piętrzące się pytania, tworząc i wyprowadzając ogólne przepisy na bazie odosobnionych przykładów, w których udzielono autokefalii. Wyniki przeprowadzonych badań zostały zaprezentowane w następujących artykułach: *Materiały greckie do autokefalii Kościoła Prawosławnego w Polsce, cz. I*, „Wschodni rocznik humanistyczny” 6 (2009) 359-391; *Metropolita Dionizy i sprawa autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce*, „Wiadomości prawosławnej diecezji białostocko-gdańskiej” 75 (2013) 5-17; *Reforma kalendarza liturgicznego i jej recepcja w Kościele prawosławnym w Polsce*, [w:] *Latopisy Akademii Supraskiej, t. IV, Kalendarz w życiu Cerkwi i wspólnoty*, pod red. Marzeny Kuczyńskiej i Urszuli Pawluczuk, Białystok 2013, s. 77-89; *Sytuacja patriarchatu ekumenicznego w obliczu*

przemian politycznych na Balkanach i Azji Mniejszej na początku XX w., [w:] *Latopisy Akademii Supraskiej, t. VI, Cerkiew w drodze*, pod red. Marzanny Kuczyńskiej, Białystok 2015, s. 109-114; *Η έρις Κων/πόλεως και Μόσχας διά το αυτοκέφαλον της Εκκλησίας της Πολωνίας*, „Ορθόδοξος Τύπος” 2015 nr 2094, s. 1, 6; nr 2095, s. 1, 7; *Autocephaly in the Light of the Preparations to the Pan-Orthodox Council*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku” 18 (2016) 165-170.

Trzecim obszarem mojej aktywności naukowej są badania nad historią monastycyzmu w dziejach Rzeczypospolitej. W tym nurcie badań podjąłem próbę szerszego spojrzenia na problematykę z perspektywy społeczno-politycznych uwarunkowań oraz wyzwań epoki. Ważnym obszarem moich zainteresowań jest analiza zachowanych danych odnoszących się do czasów powstania pierwszych monasterów na Wołyniu. Dzieje monasterów wołyńskich do końca XVI w. ukazują złożoność losów Kościoła prawosławnego w dawnej Rzeczypospolitej. Monastery były ważnymi ośrodkami państwowymi, centrami oświaty i kultury, kształtującymi obraz życia religijnego prawosławnej ludności Wołynia. Monastery odgrywały wyjątkową rolę w umacnianiu prawosławia, a ich funkcjonowanie było szczególnie istotne w przededniu soboru w Brześciu w 1596 r. Literatura związana z monastycyzmem wołyńskim jest dość bogata, jednak prac historycznych, których podstawą są materiały źródłowe, nie mamy wiele. Dlatego też niniejsza praca jest próbą usystematyzowania danych odnoszących się do najdawniejszego okresu historii pierwszych ośrodków życia monastycznego. Jest także odpowiedzią na zarzuty o niewydolności administracyjnej Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej w przededniu unii kościelnej. Jednym z dowodów obalających powyższy zarzut jest dynamiczny rozwój monastycyzmu w okresie bezpośrednio poprzedzającym wprowadzenie unii brzeskiej na Wołyniu. Na szczególne wyeksponowanie w mojej pracy badawczej zasługuje Ławra poczajowska, będąca przedmiotem wielu badań i opisów historycznych. Starożytny okres w historii tego monasteru często pomijano bądź traktowano pobieżnie. Z kolei poddanie szczegółowej analizie zachowanych rękopisów zmienia dotychczasowe opinie co do początków monasteru i rzuca nowe światło na jego późniejsze losy. Znaczące miejsce w omawianej problematyce zajmuje ocena działalności ihumena monasteru poczajowskiego św. Hioba Zalizo. Żyjący w surowej ascezie św. Hiob dążył do naśladowania wielkich charyzmatyków Kościoła. Ciągła walka z samym sobą wypracowała w nim niezłomną siłę woli i silną osobowość. Autorytet świętego wyniósł go ponad wszystkich współczesnych tego okresu, stawiając na piedestale duchowych przodowników. Ascetyczne trudy

św. Hioba nie mogły pozostać bez wpływu na braci oraz otaczającą społeczność wiernych. Troska św. Hioba o prawidłowe zorganizowanie wspólnoty, rozgłos i szacunek pozyskany wśród mnichów przyczyniły się wydatnie do znacznego przyływu braci. Moje zainteresowania naukowe z kręgu historii monastycyzmu w Rzeczypospolitej zaowocowały następującymi publikacjami: *Żywot św. Hioba Zalizo (Poczajowskiego) i jego wkład w organizację życia monastycznego*, „Wiadomości prawosławnej diecezji białostocko-gdańskiej” 73 (2012) 15-21; *Początki cenobii na Górze Poczajowskiej i pierwsze donacje na rzecz monasteru*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku” 16 (2014) 173-181; *Początki monastycyzmu wołyńskiego*, „Cerkovnyj Vestnik” 4 (2014) 30-63; *Procesy sądowe monasteru poczajowskiego ze starostą sandomierskim i kasztelanem bielskim Andrzejem Firlejem*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku” 17 (2015) 65-80.

W ramach czwartego obszaru badawczego analizowałem zagadnienia mieszczące się w nurcie tematyki z historii cywilizacji bizantyjskiej. Prowadzone wykłady na temat kultury bizantyjskiej, a także wystąpienia na różnego rodzaju sympozjach przełożyły się na późniejsze publikacje. Badania koncentrowałem na takich problemach jak dziedzictwo cywilizacji bizantyjskiej w Polsce oraz prawo rodzinne w Bizancjum. W pierwszej z nich omówiłem związki kulturalne świata słowiańskiego z dojrzałymi owocami cywilizacji bizantyjskiej, której udało się bez odchodzenia od tradycji patrystycznej połączyć w swych granicach duchowe i kulturalne dziedzictwo: greckiej, rzymskiej i bliskowschodniej cywilizacji. Wraz z przyjęciem z Bizancjum chrześcijaństwa, Słowianie jednocześnie otrzymali liczne kulturalne i oświatowe dobra, których najważniejszymi nośnikami były teksty bizantyjskie, upowszechniane w przekładzie głągolicim i cyrylicim. W swych badaniach zwróciłem uwagę, że pozyskanie słowa pisanego należy uznać nie za „wpływ”, ale raczej „transplantację” kultury bizantyjskiej do świata słowiańskiego, co widoczne jest w artykule *Wpływy bizantyjsko-bałkańskie na ziemiach polskich na przykładzie Kodeksu Supraskiego*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku” 15 (2013) 63-68. W następnym artykule *Instytucja rodziny w Bizancjum. Świadectwa sądów kościelnych z XII wieku*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku” 18 (2016) 37-44, wykazuję, że zarówno państwo, jak i Cerkiew, w Bizancjum otaczały troską instytucję rodziny. Za pośrednictwem prawodawstwa cesarskiego i kanonów kościelnych starano się regulować umowy zawierania

związków współżycia, kontrolowania relacji rodzinnych, nakładania ochrony na członków rodziny i głównie prawa kobiet i dzieci.

Przedstawione powyżej obszary zainteresowań naukowo-badawczych staram się nieustannie poszerzać, zagłębiając się w kolejne zagadnienia, szczególnie ważne zarówno z punktu widzenia tradycji kościelnej, jak i wyzwań współczesnego świata. Ukazuję rolę i korzyści płynące z modlitwy za zmarłych, poruszam problemy globalne, wyzwania i przeszkody w dialogu teologicznym między Kościołem prawosławnym i rzymskokatolickim, a także współczesną naukę Kościoła prawosławnego o Bogoczłowieczeństwie Chrystusa. Efektem tych badań są następujące artykuły: *Modlitwa za zmarłych w Kościele prawosławnym*, [w:] *Nekropolie jako znak kultury pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, pod red. Feliksa Czyżewskiego, Agnieszki Dudek-Szumigaj, Lubow Frolak, Lublin 2011, s. 13-20; *Wolność a europejskie konflikty zbrojne*, „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, Rocznik XIV(XXV), Zeszyt 25-26 (38-39), 2012, s. 89-96; *Problem uniatyzmu w dialogu teologicznym Kościoła prawosławnego z rzymskokatolickim*, [w:] *Історія та сучасність Православ'я на Волині: матеріали VI науково-практичної конференції (Луцьк, 12 листопада 2015 р.)*, Луцьк 2015, s. 166-172. *Bogoczłowieczeństwo we współczesnej teologii greckiej*, „Wiadomości prawosławnej diecezji białostocko-gdańskiej” 76 (2013) 2-6.

Do osiągnięć naukowo-badawczych zaliczam współpracę z czasopismami i wydawnictwami naukowymi. Od 2013 roku jestem recenzentem współpracującym w „Elpis, Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”. Jestem recenzentem wydawniczym monografii autorstwa A. Mironowicza, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorach*, Supraśl 2013, oraz konsultantem merytorycznym publikacji A. Radziukiewicz, *Monaster w Supraślu*, Supraśl 2014.

5.2. Wygłoszenie referatów na międzynarodowych i krajowych konferencjach tematycznych

W okresie 2009-2016 r. czynnie uczestniczyłem w 28 konferencjach. Wyniki przeprowadzonych badań prezentowałem na 23 konferencjach międzynarodowych oraz na 5 konferencjach krajowych:

- Ogólnopolska konferencja naukowa pt. *XLI Tydzień Eklezjologiczny „I rozbiło namiot między nami... O Bogu bliskim człowiekowi”*, Lublin 9-11 marca 2009 r., organizatorzy: KUL, referat: *Bogoczłowieczeństwo we współczesnej teologii greckiej*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Cmentarze jako znak kulturowy pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*, Biała Podlaska 23-24 kwietnia 2009 r., organizatorzy: Instytut Filologii Słowiańskiej UMCS, Zakład Filologii Ukraińskiej UMCS w Lublinie, Kolegium Licencjackie UMCS w Białej Podlaskiej, Podlaska Fundacja Wspierania Talentów w Białej Podlaskiej oraz Podlaskie Centrum Kultury Prawosławnej w Białej Podlaskiej. Referat: *Wspomnienie zmarłych w życiu liturgicznym Kościoła prawosławnego*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 1-3 października 2009 r., organizatorzy: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Katedra Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB, Zakład Historii Nowożytnej, UwB. Referat: *Działalność religijno-oświatowa arcybiskupa Helassony Arseniusza w Rzeczypospolitej (1586-1588)*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Седьмые Кантереvские чтения памяти Николая Федоровича Кантереvа. Православный Восток и Россия в XVI-XIX вв.: новые исследования по материалам архивных и музейных собраний*, Moskwa, 27-28 października 2009 г., organizatorzy: Центр истории восточной христианской культуры ИВИ РАН. Referat: *Первый визит экзарха Кирилла Лукариса в Киевскую митрополию (1595-1597)*.
- Międzynarodowa sesja naukowa pt. *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej. Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*, Zamość marzec 2010, organizatorzy: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu i Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska” w Ostrogu. Referat: *Związki egzarchy patriarszego Nicefora Paraschesa Kantakuzena z Akademią Ostrogską*.
- Ogólnopolska konferencja naukowa pt. *Prawosławni w dziejach Rzeczypospolitej*, Supraśl wrzesień 2010, organizatorzy: Akademia Supraska, Katedra Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB. Referat: *Patriarcha aleksandryjski Melecjusz Pigas i Rzeczypospolita*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej. Stań badań i perspektywy*, 7-9 października 2010, organizatorzy: Instytut Historii UwB. Referat: *Patriarcha Melecjusz Pigas a Rzym*.

- IX Doroczna Międzynarodowa Sesja Kaukazologiczna im. św. Grzegorza Peradze, Warszawa 6-8 grudnia 2010, organizatorzy: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Referat: *Metropolita Dionizy i sprawa autokefalii Kościoła prawosławnego w Polsce.*
- II Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *II Международная научно-практическая конференция «Православие в духовной жизни Беларуси»* (г. Брест, 4-5 мая 2011 г.), organizatorzy: Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина, Брестская епархия Белорусской Православной Церкви. Referat: *Патриарший экзарх Архидиакон Никифор и его судебное дело.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Kościół Prawosławny na Bałkanach i w Polsce – wzajemne relacje oraz wspólna tradycja*, 15-17 września 2011, organizatorzy: Fundacja OIKONOMOS, Katedra Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB. Referat: *Proces sądowy protosyngla i egzarchy patriarchalnego arcydiakona Nicefora Paraschesa Kantakuzena.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Володимир – Волинська єпархія на рубежі тисячоліть*, 5 травня 2012, organizatorzy: Володимир-Волинська єпархія Української Православної Церкви, Волинська обласна державна адміністрація та Волинській національний університет імені Лесі Українки. Referat: *Патриарший экзарх Архидиакон Никифор и его судебное дело.*
- Międzynarodowe seminarium naukowe pt. *Митрополит Иосиф (Семашко): жизнь и деятельность в оценке историков*, Минска Духовная Академия, Жировичи 11 мая 2012 г. Referat: *Митрополит Иосиф (Семашко) и Супрасльская Лавра.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Duch Święty i Jego oddziaływanie w świecie globalizacji*, Białystok, 26 maja 2012, organizator: Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku. Referat: *Wolność a europejskie konflikty zbrojne.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Санкт-Петербург и белорусская культура*, Санкт-Петербург 17 мая 2012 г. Referat: *Антоний Супрасльский: жизнь и деятельность.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *1150 lat misji świętych Cyryla i Metodego. Kulturowe i duchowe dziedzictwo misji Świętych Braci*, Białystok, 29 maja 2013, organizator: Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku. Referat: *Kodeks supraski jako przykład wpływów bizantyjsko-bałkańskich na ziemiach polskich.*

- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Володимир-Волинська єпархія – духовно-культурна спадщина Київської Русі*, 3 вересня 2013 organizator: Володимир-Волинська єпархія Української Православної Церкви, Волинська обласна державна адміністрація, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Referat: *Początki monastycyzmu wołyńskiego*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *III Международная научно-практическая конференция «Православие в духовной жизни Беларуси»*, Брест, 24-25 мая 2013 года, организаторы: Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина, Эгзархат Белоруски Московской Патриархии. Referat: *Działalność patriarchów Wschodu w metropolii kijowskiej w ostatnim 20-leciu XVI wieku*.
- Ogólnopolska konferencja naukowa „Cmentarze po obu stronach Bugu”, 19 listopada 2013, organizator: Zakład Filologii Ukraińskiej UMCS w Lublinie. Referat: *Katakumby supraskie jako przykład nekropolii monastycznej z XVI w.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Kalendarz w życiu Cerkwi i wspólnoty*, 21-23 listopada 2013, organizatorzy: Fundacja OIKONOMOS, Akademia Supraska, Uniwersytet w Białymstoku. Referat: *Reforma kalendarza liturgicznego i jej recepcja w Kościele prawosławnym w Polsce*.
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Synody Cerkwi prawosławnej w I Rzeczypospolitej*, 18-20 września 2014, organizatorzy: Fundacja OIKONOMOS, Akademia Supraska, Uniwersytet w Białymstoku. Referat: *Wysłannicy patriarchy konstantynopolitańskiego na soborach I Rzeczypospolitej*.
- Ogólnopolska konferencja naukowa pt. *Święci Cerkwi prawosławnej w Rzeczypospolitej. 500-lecie śmierci św. Antoniego Supraskiego*, 17 lutego 2015 r., organizatorzy: Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Akademia Supraska, Stowarzyszenie Bractwo Prawosławne św. św. Cyryla i Metodego. Referat: *Hiob Począjowski i procesy sądowe monasteru począjowskiego ze starostą sandomierskim i kasztelanem bielskim Andrzejem Firlejem*.
- IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich. Język. Literatura. Kultura. Historia*, 14-15 maja 2015, organizatorzy: Katedra Językoznawstwa Historycznego IFW, Instytut Filologii Polskiej, Akademia Supraska, Katedra Teologii Prawosławnej, Towarzystwo Przyjaciół Kultury

Żydowskiej w Białymstoku, Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Rosyjskiego Witebskiego Uniwersytetu Państwowego im. Piotra Maszerowa. Referat: *Narodziny ideologii bizantyjskiej*.

- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Cerkiew w drodze*, 17-19.09.2015, organizatorzy: Fundacja OIKONOMOS, Akademia Supraska, Uniwersytet w Białymstoku. Referat: *Sytuacja patriarchatu ekumenicznego w obliczu przemian politycznych na Bałkanach i Azji Mniejszej na początku XX w.*
- Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Orthodox scientist in modern world. Values of orthodox world and contemporary society*. Salonika, Greece, September 25-26, 2015, organizatorzy: Interregional Outreach Non-governmental Organization "Association of Orthodox Scientists" (Russia), Thessalonica Metropolis of Salonika (Greece), Higher Church Academy of Salonika (Greece), Solun, Greek Orthodox Pilgrim Center (Greece). Referat: *Lucaris in the Polish-Lithuanian Commonwealth (1595-1597)*.
- VI Międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Історія та сучасність Православ'я на Волині – Луцьк, 12 листопада 2015 р.*, organizatorzy: Волинська єпархія УПЦ, Волинська духовна семінарія, Видавничий відділ Волинської єпархії. Referat: *Problem uniatyzmu w dialogu teologicznym Kościoła prawosławnego z rzymskokatolickim*.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Rodzina a prawo w cywilizacji chrześcijańskiej*, Supraśl, 19-21 maja 2016 r., organizatorzy: Katedra Nauk Historyczno-Prawnych i Komparatystyki Prawniczej oraz Katedra Prawa Cywilnego, Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Zakład Historii Starożytnej Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu w Białymstoku, Katedra Historii Nowożytnej Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu w Białymstoku, Międzywydziałowa Katedra Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Białymstoku, Międzywydziałowa Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Centrum Badań Struktur Społecznych i Gospodarczych Przednowoczesnej Europy Środkowo-Wschodniej, Instytutu Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Międzynarodowy Instytut Socjologii Prawa (International Institute for the Sociology of Law) w Oñati w Hiszpanii, Stowarzyszenie „Romanistyka Prawnicza”, Akademia Supraska, referat: *Instytucja rodziny w Bizancjum. Świadectwa sądów kościelnych z XII wieku*. Referat: *Instytucja rodziny w Bizancjum. Świadectwa sądów kościelnych z XIII wieku*.

- Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Piękno w Sacrum*, Białystok 14-16 kwietnia 2016 r., organizatorzy: Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Wydział Instrumentalno-Pedagogiczny w Białymstoku, Uniwersytet Muzyczny im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Katedra Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Białymstoku, Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Wydział Sztuki Łaskarskiej w Białymstoku, Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie, Galeria Arsenał w Białymstoku, SARP Oddział Białystok, Opera i Filharmonia Podlaska, Europejskie Centrum Sztuki. Referat: *Współczesny stan badań nad katakumbami supraskimi*.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. *Śladami Nektariusza*, Supraśl, 25 czerwca 2016, organizatorzy: Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Akademia Supaska, Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie, Monaster Zwiastowania Najświętszej Bogarodzicy w Supraślu. Referat: *Związki kulturowe Bałkanów z Polską na przykładzie Ławry Zwiastowania NMP w Supraślu*.

6. Omówienie osiągnięć dydaktycznych i popularyzatorskich

6.1. Aktywność organizacyjna

W okresie od 2009 do 2016 roku uczestniczyłem czynnie w 28 konferencjach, na których wygłosiłem referaty. Wyniki przeprowadzonych badań prezentowałem na 23 konferencjach międzynarodowych oraz na 5 konferencjach krajowych. Uczestniczyłem w komitetach organizacyjnych 6 międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych pt.: *Митрополит Иосиф (Семашко): жизнь и деятельность в оценке историков*, Мінска Духовная Академия, Жировичи 11 мая 2012 г., członek komitetu naukowego; *Санкт-Петербург и белорусская культура*, Санкт-Петербург 17 мая 2012 г., członek komitetu naukowego. *Міжнародна наукова богословсько – історична конференція “Володимир-Волинська єпархія – духовно-культурна спадщина Київської Русі”*, 3 вересня 2013, członek komitetu naukowego; *Architektura – Ikona – Śpiew*, 16-18 października 2014, Supraśl, członek komitetu organizacyjnego; *Історія та сучасність Православ'я на Волині – Луцьк*, 12 листопада 2015 р., członek komitetu naukowego; *Śladami Nektariusza*, 25 czerwca 2016, Supraśl, członek komitetu organizacyjnego. W czasie pełnienia funkcji

wizytatora i doradcy metodycznego katechezy prawosławnej w Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej brałem czynny udział w IV i V Ogólnopolskiej Konferencji Wizytatorów Diecezjalnych i Doradców Metodycznych Religii Prawosławnej w latach 2009-2010, a także uczestniczyłem w IV Ekumenicznym Forum Katechetycznym organizowanym dla wizytatorów i doradców metodycznych oraz nauczycieli religii Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej, które odbyło się w Warszawie-Radości w dniach 15-16 maja 2009 r.

Ponadto odbyłem wizyty studyjne za granicą jako przedstawiciel Uniwersytetu w Białymstoku na uniwersytetach w Grecji, Bułgarii, Serbii, Rosji, Białorusi i Ukrainie. Wiedzę z tych pobytów wykorzystuję w działalności badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej.

W ramach działalności organizacyjnej od 2012 roku jestem członkiem redakcji czasopisma naukowego „Elpis. Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku” (7 pkt. MNiSW). Od 2012 roku jestem członkiem komitetu organizacyjnego Wszechnicy Kultury Prawosławnej (cykl spotkań popularnonaukowych prowadzonych w Białymstoku, organizatorzy: KTP UwB, Prawosławna Diecezja Białostocko-Gdańska, Stowarzyszenie Bractwo św. św. Cyryla i Metodego). Od 2014 roku współpracuję z Komitetem Organizacyjnym Prawosławnej Olimpiady Wiedzy Religijnej. Od roku 2010 współpracuję w kwestiach organizacyjnych i merytorycznych z Akademią Supraską. W ramach tej współpracy zrealizowano konferencje naukowe (m.in. w 2015 roku) i cykliczne wydarzenia popularnonaukowe (m.in. Festiwal Cerkiewnego Dzwonienia). W latach 2010-2016 współorganizowałem wydarzenia kulturalne i naukowe z Fundacją Kultury Serbskiej Vidovdan (współorganizacja konferencji i wydarzeń towarzyszących – wystaw i występów chórów). Od 2010 roku jestem członkiem Konwentu Akademii Supraskiej, a od 2015 roku członkiem międzynarodowego towarzystwa naukowego Association of Orthodox Scholars. Moja aktywność naukowa została dostrzeżona i uhonorowana nagrodą Rektora Uniwersytetu w Białymstoku w 2013 roku za pracę dydaktyczną.

6.2. Aktywność dydaktyczna

W ramach działalności dydaktycznej w latach 2011-2016 jako adiunkt zatrudniony przy Katedrze Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku opracowałem autorskie programy wykładów i konwersatoriów, które prowadziłem:

- na Studiach Podyplomowych z Teologii Prawosławnej: *Historia i kultura Bizancjum; Teologia zasadnicza; Istota, historia i znaczenie monastycyzmu; Prawo kanoniczne z elementami prawa wyznaniowego; Teologia tekstów liturgicznych;*
- na Studiach Podyplomowych z Zarządzenia Parafią i Instytucjami Kościelnymi: *Prawo kościelne;*
- na Studiach Podyplomowych z Teologii prawosławnej i ikonografii: *Historia Kościoła. Teologia moralna. Historia ikonografii;*
- na Wydziale Pedagogiki i Psychologii: *Seminarium licencjackie;*
- na Wydziale Filologicznym: *Wybrane zagadnienia z kultury bizantyjskiej; Cywilizacja bizantyjsko-słowiańska – wybrane zagadnienia; W kręgu filozofii i ideologii bizantyjskiej; Kultura Bałkańska; Kultura narodowa i ludowa Bałkanów;*
- na Wydziale Prawa wykład specjalizacyjny: *Prawosławne prawo kościelne;*
- dodatkowe wykłady poza programem studiów: *Chrześcijańskie korzenie Europy; U źródeł wiary i duchowości chrześcijańskiej – Prawosławie wobec wyzwań współczesności; Sacrum i profanum w duchowej przestrzeni Kościoła prawosławnego.*

W ramach prowadzonego seminarium licencjackiego na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UwB wypromowałem 10 licencjatów.

6.3. Popularyzacja nauki

Wygłosiłem wiele wykładów, prelekcji, katechez popularyzujących naukę, spośród których na uwagę zasługują wystąpienia nt.:

- *Duchowy wymiar kultu maryjnego* w ramach „Wielkopostnego spotkania modlitewno-teologicznego”, w dniach 19-21 kwietnia 2015. Organizatorami wydarzenia był Monaster Supraski, Akademia Supraska oraz Katedra Teologii Prawosławnej UwB.
- *Freski Supraskie* – 25 kwietnia 2015 oraz *Początki cenobii na Górze Poczajowskiej* – 10 kwietnia 2016. Wykłady w ramach „Wielkopostnej wszechnicy”. Cykl otwartych wykładów o

duchowości i teologii prawosławnej w parafii prawosławnej Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku. „Wszechnica...” ma charakter popularyzatorski, wykładowcami są polscy naukowcy oraz duchowni.

– *Święty męczennik za wiarę arcydiakon Nicefor oraz jego wkład w antyuniijny synod lokalny Kościoła prawosławnego w Brześciu w październiku 1596 r.* Wykład w ramach diecezjalnej Konferencji Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej, Lublin 2009.

– *Narzeczeństwo w Kościele Prawosławnym.* Wykład w grupie dyskusyjnej podczas Młodzieżowej Pielgrzymki Paschalnej na św. Górę Grabarkę w 2011 r.

– *Historia Monasteru Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu* – 31 marca 2016 oraz *Problematyka unii brzeskiej* – 29 grudnia 2014. Wykłady w ramach spotkań Bractwa Trzech Świętych Hierarchów (Białystok, Centrum Kultury Prawosławnej).

– *Patriarchaty starożytne wobec problemu Unii brzeskiej w Rzeczypospolitej na przełomie XVI/XVII wieku* – 29 grudnia 2014. Wykład w ramach Wszechnicy Kultury Prawosławnej, Białystok. Cykl wykładów popularyzujących wiedzę na temat prawosławnej religii, kultury i sztuki w aspekcie teologicznym i historycznym. Cykle otwartych wykładów organizowane są od 1998 roku przez Katedrę Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Prawosławną Diecezję Białostocko-Gdańską, Bractwo Prawosławne św. Cyryla i Metodego w Białymstoku.

– *Uniwersalistyczny wymiar ideału monastycznego* – wrzesień 2011 oraz *Sakramentalny wymiar monastycyzmu w nauce hagioryckiej Emilianosa Simonopetry* – wrzesień 2016. W ramach „Międzynarodowych Spotkań Mnichów i Mniszek”.

Jestem inicjatorem, organizatorem i prowadzącym spotkania z cyklu „Katecheza dorosłych” w latach 2010-2016. Cykl otwartych wykładów z teologii duchowości prawosławnej. Odpowiadam za organizację odczytów naukowych w ramach promocji kultury dziedzictwa Monasteru Supraskiego w ramach comiesięcznych otwartych wykładów dla studentów i młodzieży w latach 2010-2016. Spotkania odbywają się w Monasterze Zwiastowania NMP w Supraślu. Wykłady mają charakter popularyzatorski. Wykładowcami są polscy i zagraniczni naukowcy oraz duchowni. Ponadto zajmowałem się promocją wydawnictw naukowych popularyzujących historię Kościoła prawosławnego, kultury i duchowości Monasteru Supraskiego w latach 2010-2016, polegających na organizacji forum dyskusyjnych i debat na temat chrześcijańskiego dziedzictwa Europy, miejsca Chrześcijaństwa we współczesnym życiu społeczeństwa polskiego oraz dziedzictwa

Monasteru Supraskiego z udziałem gości z ośrodków naukowych z kraju i zagranicy. W latach 2008-2010 pełniłem funkcję opiekuna i prowadzącego spotkania Bractwa Studenckiego Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej w Lublinie, cyklicznych, cotygodniowych otwartych spotkań prowadzonych w formie prelekcji bądź dyskusji. W latach 2010-2016 zorganizowałem i prowadziłem kursy języka nowogreckiego. Ponadto w latach 2010-2016 byłem współorganizatorem „Kursu ikonograficznego” skierowanego do dzieci, młodzieży i dorosłych, prowadzonego w Monasterze Zwiastowania NMP w Supraślu. W roku 2013 byłem współorganizatorem „Wielkopostnego spotkania modlitewno-teologicznego” w Supraślu. Główne zainteresowania naukowe zaowocowały również współpracą z białostockim Radiem Orthodoxy, w którym od 2010 roku wygłaszam katechezy na temat Credo. W celu popularyzowania nauki występuję również w programie TVP Białystok „U źródeł wiary”. W latach 2015-2016 współpracowałem jako doradca merytoryczny przy tworzeniu filmu edukacyjnego „Liturgia św. Jana Złotoustego”.

Brałem udział w przygotowaniu pięciu ekspertyz obiektów zabytkowych lub opracowań na zamówienie organów władzy publicznej w funkcji członka zespołu eksperckiego. Zaliczają się do nich następujące projekty: *Rewitalizacja części zabytkowych pomieszczeń klasztornych na potrzeby turystyczne – część programowa Akademii Supraskiej (etap II). RPO Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013; Remont konserwatorski zabytkowej cerkwi cmentarnej pw. św. Jerzego Zwycięzcy w Supraślu (od 2011); Projekt architektoniczno-budowlany remontu i modernizacji zabytkowej cerkwi prawosławnej św. Jana Teologa w Supraślu (2011-2013); Dokumentacja robót konserwatorskich restytucji – odtworzenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków archeologicznych województwa podlaskiego pod numerem rejestru C-6 – krypt grzebalnych – katakumb usytuowanych na działce nr 562/5 i 562/8 w Supraślu, w gminie Supraśl, w powiecie białostockim, województwie podlaskim (2013); Rewaloryzacja zabytkowego zespołu Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP w Supraślu – etap III: zagospodarowanie dziedzińca wewnętrznego. Projekt w ramach RPO Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020.* Od 2010 roku jestem przewodniczącym zespołu eksperckiego do spraw rekonstrukcji XVI-wiecznej cerkwi warownej Zwiastowania NMP w monasterze w Supraślu. Od 2012 roku jestem współorganizatorem i członkiem jury Międzynarodowego Festiwalu Cerkiewnego Dzwonienia *Obwieszcza, wychwala, nawołuje*. Od 2015 roku jestem członkiem Kapituły Nagrody im. Konstantego Ostrońskiego. Nagrody są przyznawane od 1989 roku przez

redakcję „Przeglądu Prawosławnego” za wybitne osiągnięcia w dziedzinie rozwoju teologii, myśli oraz kultury prawosławnej, a także za działania na rzecz pojednania chrześcijan. Byłem także członkiem delegacji Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego na Świętym i Wielkim Soborze Kościoła Prawosławnego (Sobór Wszechprawosławny; gr. Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδόξου Εκκλησίας) – sobór prawosławny, którego obrady trwały od 19 do 26 czerwca 2016 r. pod przewodnictwem patriarchy Konstantynopola. Zgromadzenie odbyło się w Kolymbari na Krecie.

ks. dr Andrzej
Borkowski